

Bir Kalıplaşmış Sözle İlgili Sormaca/Anket Ve Sonuçları

Nail TAN

26 Ağustos-4 Eylül 2011 tarihleri arasındaki Balkan gezisi sırasında TDK personeli Nezih Demirtepe'den iştirip atasözü deyim sözlüklerine girmedğini belirleyince üzerinde durup dil bilimcilere *Türk Dili*'nde duyurduğum *Ne tas düşsün ne hamam çınlasın*. sözünün deyim olduğuna karar vermişim.¹ Yazımda sözün benzerlerini atasözü olarak değerlendiren yayımlara da işaret etmiş, yanlış bulduğumu belirtmişim. Bu çerçevede, sözlüğünü² örnek verdiğim değerli meslektaşım Nurettin Albayrak önce telefon etti, sonra da *Türk Dili*'nin Nisan 2012 sayısında seviyeli bir karşı görüş makalesi yayımladı.³ Kendisiyle atasözü-deyim tanım ve sınırlarının bir çalıştayda tartışılıp belirlenecek ilkeler doğrultusunda başta TDK'nin Genel Ağ'daki *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü* olmak üzere mevcut sözlüklerin gözden geçirilmesi konusunda görüş birliğine vardık. Nitekim, konuyu 12 Haziran 2012 tarihinde TDK'nin yeni Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın'e açarak en çok on kişinin katılacağı bir çalıştayı 2013-2014 TDK Çalışma Programına alınmasını önerdim.

Bu söz varlığıyla ilgili tartışma beni zihnen rahatsız etmişti. Bilgimden, tecrübelerimden şüphe duymama sebep olmuştu. Konunun uzmanlarına, özellikle de akademisyenlere başvurmayı kararlaştırdım. 31 Mayıs-1 Haziran 2011 tarihleri arasında Erzurum Atatürk Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Âşık Sümmânî Sempozyumu'na bildiri sunmak üzere davetliydim. Konuyla ilgili pek çok bilim adamı, uzman sempozyuma gelecekti. Bir soruluk bir sormaca/anket hazırladım. *Görüş Toplama* başlığıyla şöyle düzenledim: “Ne tas düşsün ne hamam çınlasın” sözü, deyim midir, atasözü müdür? Lütfen görüşlerinizi gerekçeleriyle bildirir misiniz? Teşekkürler. Nail TAN”. Sempozyumda görüş toplama kâğıtlarımın 25-30'unu dağıtıp cevaplarını aldım. Ankara'ya dönüşümde Erzurum'a gelmeyen, davetli olmayan bilim adamları ve TDK'nin ilgili uzmanlarına sormacalarımı doldurttum. TDK Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın de; “Bulduğunuz makam dolayısıyla tartışmaya, polemige konu

1 Tan, Nail (2012), “Gözden Kaçmış Bir Deyim: Ne Tas Düşsün ne Hamam Çınlasın”, *Türk Dili*, S. 722, 2/2012, s. 108-112.

2 Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, 860 s., Kapı Yayınları.

3 _____ (2012), “Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın Sözü Deyim mi, Atasözü mü?”, *Türk Dili*, S. 724, 4/2012, s. 360-363.

olmamak için isterseniz cevap vermeyebilirsiniz.” uyarımı dikkate almayıp bir bilim adamına yakışan özgüven içinde, soruma tereddütsüz 12 Haziran 2012 tarihinde cevap verdi. Böylece, bu yazıyı kaleme almaya başladığım 1 Ağustos 2012 tarihine kadar önümde 35 cevap toplanmış oldu. Artık değerlendirme aşamasına geçebilirdim.

Aslında sözü; *Ne tas düşürmek ne hamam çınlatmak* şeklinde gündeme getirseydim, sonuç açık ve tereddütsüz ortaya çıkabilirdi. Ancak, derlemede kullanıldığı biçimiyle ele alınca tartışmalı bir durum ortaya çıktı.

A. Söze atasözü diyen bilim adamı ve uzmanlar:

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, Yrd. Doç. Dr. Gülhan Atnur, Yrd. Doç. Dr. Cafer Özdemir, Yrd. Doç. Dr. Ömer Yılar, Dr. Gülda Çetindağ Süme, TDK Uzmanı Belgin Tezcan Aksu, TDK uzmanı Neclâ Yalçiner.

Atasözü gerekçesi olarak ileri sürülen görüşlerden de bazı örnekler verelim:

“Kesin bir hüküm bildiren yüklemli bir sözdür. Aynı özelliği taşıyan az da olsa deyimlerimiz vardır. Bu sözüümüze gerçek ve mecazi anlamlarda kullanabiliriz. Sözde, deyimlerdeki esneklik, kesin hüküm bildirmeme özelliği yoktur.” Prof. Dr. Saim Sakaoğlu

“Hüküm bildirmektedir.” Prof. Dr. Ali Berat Alptekin

“Kesin bir yargı bildirmektedir. Kendi içinde bir olayı anlatıp sonra da bir yargıya varılmıştır.” Yrd. Doç. Dr. Ömer Yılar

“Deyimler, gerçek anlamından sıyrılıp tamamen mecazi anlam taşırlar. Atasözleri ise mecazi anlamları ile birlikte gerçek anlamlarından kopmamıştır. Sözde, bir yargı söz konusudur. Bir yaşanmışlığı vardır.” Dr. Gülda Çetindağ Süme

“Cümlelerin yol gösterici özelliği bulunmaktadır.” TDK Uzmanı Belgin Tezcan Aksu

B. Söze deyim diyen bilim adamı ve uzmanlar:

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Prof. Dr. İsmail Parlatur, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Prof. Dr. Ensar Aslan, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın, Prof. Dr. Ali Duymaz, Prof. Dr. Esmâ Şimşek, Prof. Dr. Mehman Musaoğlu, Prof. Dr. Aynur Koçak, Prof. Dr. Dilaver Düzgün, Doç. Dr. Ali Yakıcı, Doç. Dr. Ersin Özarslan, Doç. Dr. Eyüp Akman, Doç. Dr. Bekir Şişman, Doç. Dr. Işıl Altun, Yrd. Doç. Dr. Necmi Akyalçın, Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya, Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Şahin, Yrd. Doç. Dr. Yakup Poyraz, Yrd. Doç. Dr. M. Said Kurşunoğlu, Dr. Merdan Güven, Okt. Bilge Esirgen, Arş. Gör. Ömer Saraç, TDK Uzmanı Âdem Terzi.

Deyim gösterme gerekçelerinde; bilim adamı ve uzmanlar, sözün kesin hüküm bildirmedeği ve çekimli hâllerinin bulunduğu görüşünde birleşmektedirler. Bazı gerekçeleri burada açıklamakta yarar görüyoruz:

“Yapı bakımından (-sın ekleri) genel bir yargıyı göstermemektedir.” Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun

“Atasözü gibi hikmetli ve tamamlanmış tecrübi bir bilgiyi ifade etmekten ziyade herhangi bir durumda tasvirî kolaylık sağlayıcı bir ifadedir.” Prof. Dr. Ali Duymaz.

“Deyimdir, çünkü yargı bildirmiyor.” Prof. Dr. Ensar Aslan

“Bir yargı bildirmiyor. Tam tersi, bir cümle içinde bir fikri açıklama özelliği taşımaktadır.” Prof. Dr. Esmâ Şimşek

“Bir yargı içermiyor. Öğüt verme, ders verme özelliği yok. Fiillerin zamanı ve kipi kişiye, olaya ve duruma göre değişebilir. Örnek: Ne tas düştü ne hamam çınladı. Ne tas düşse ne hamam çınlasa. Tas ve hamam kelimeleri de çekim eki alabilir. Örnek: Ne tası düşer ne hamamı çınlar. Ne tasım düşsün ne hamamım çınlasın.” Prof. Dr. Dilaver Düzgün

“Kimsenin zarar görmeyeceği bir durum veya duygusal bir iş-düşünce ortamı, deyim bilimsel olarak ifade edilmektedir.” Prof. Dr. Mehman Musaoğlu

“Kesin bir hüküm bildirmemektedir.” Prof. Dr. Aynur Koçak

“Kesin bir yargı bildirmemektedir. Buna benzer deyim örnekleri vardır: Ne Şam'ın şekeri ne Arap'ın yüzü vb.” Doç. Dr. Eyüp Akman

“Bir hâl, bir durum ifade eder. Kesin bir yargı cümlesi değildir. Ayrıca zaman ve şahıs kiplerine göre çekimlenebilir: Ne tas düşecek ne hamam çınlayacak. Ne tas düştü ne hamam çınladı, gibi.” Doç. Dr. Bekir Şişman

“Bir durumu, bir olayı etkili bir biçimde anlatmaktadır. Deyimler; bir durumu, olayı mecazla anlatmaya çalışır. Atasözleri gibi öğüt vermez.” Doç. Dr. Işıl Altun

“Hüküm bildirmiyor, dilek vasfı daha ağır basıyor.” Doç. Dr. Ersin Özarslan

“Bu söz öbeği bir deyimdir. Ne şiş yansın ne kebab benzeri. Herhangi bir olumsuzluğun yaşanmaması durumunu anlatmak için söylenir.” Yrd. Doç. Dr. Necmi Akyalçın

“Atasözleri, genel yargılarla belli bir deneyimi aktarmaktadır. Kullanım alanları geniştir. Yukarıda geçen kalıp söz gibi yapılar ise belli durumlarda kullanıldıklarından, kullanım alanları konu bağlamıyla sınırlıdır. Atasözleri, kalıplaşmış yapılar olarak zaman ve kişiye göre çekime girmemekte, sözlerin aralarına başka yapılar kabul etmemektedir. Deyimlerde ise durum tersinedir.” TDK Uzmanı Âdem Terzi

Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, sormacaya verdiği uzun cevapta söz konusu söz varlığıyla ilgili doğru bir karara varmak için önce derlemenin güvenilirliğini sorgulamak gerektiğini belirterek ne deyim ne de atasözü demiştir.

Sonuç

Bir deyim, bir atasözü deyip geçmemek lazım. Bir sözün bilim adamı ve uzmanları ne kadar uğraştırdığını, farklı düşüncelere yol açtığını bu yazı ve öncekiler göstermiş oluyor. Yazıyı meslektaşım Nurettin Albayrak'a cevap vermek için yazmadım. Sorunu, delilleriyle ortaya koyup çözüm arama peşindeyim.

Sormaca/anket sonuçları, deyim görüşünü doğrulamış gözüküyor (%26 Atasözü, %71 deyim, %3 oy yok). Söz konusu sözün, *Ne tas düşürmek ne hamam çmlatmak* şeklinde ve *Beklenmedik, istenmeyen olumsuz davranışlarda bulunarak sonucu kötü durumlara düşmemek, acı olaylara sebep olmamak.* anlamıyla deyim sözlüklerinde yer alması gerektiğine inanıyorum.

Yine de yazımın başında belirttiğim görüşümü koruyorum, TDK'ce düzenlenecek bir çalıştayda kesin deyim-atasözü tanımlarının yapılması, sınırlarının çizilmesi önerimden vazgeçmiyorum.